

Списание ЕПОХИ
Издание на Историческия факултет на
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
Journal EPOCHI [EPOCHS]
Edition of the Department of History of
“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo

Том / Volume XXIX (2021).
Книжка / Issue 1

ДИДАКТИЧЕСКИТЕ РАЗЛИКИ В УЧЕБНИЦИТЕ ПО ИСТОРИЯ ЗА X КЛАС

Светозар ПЕТРОВ*

DIDACTIC DIFFERENCES IN BULGARIAN HISTORY TEXTBOOKS FOR GRADE 10

Svetozar PETROV

Abstract: *The article shows the vast majority of didactic differences between history textbooks for 10th grade students. It analyzes three units in three contemporary textbooks for the same grade, centered around the following topic: Changes in Bulgaria between 1944 and 1947. The approach is both qualitative and quantitative. The paper also compares the textbooks' main and additional texts, primary historical sources, images, and questions at the end. The results reveal significant differences between the studied units, and highlight the need to think towards a better formulation of the didactic standards for history textbooks.*

Keywords: *history, textbooks, standards, comparison, primary sources, qualitative approach, quantitative approach.*

УВОД

В настоящата статия се разглеждат дидактическите разлики в българските учебници по история за X клас. Учебниците за този клас се подлагат на критика и претърпяват промени още преди да започне използването им¹. Разглежда се урок на една и съща тема в три учебника от различни издателства. Сравнителният анализ има за цел да обърне внимание, че е необходимо да бъдат поставени по-ясни стандарти и правила за дидактическото осигуряване на учебниците по история за X клас.

Учебниците покриват нормативно поставените указания в Наредба № 10 за познавателните книжки, учебниците и учебните помагала и Наредба № 5 за общообразователната подготовка, като втората наредба съдържа дидактически насоки. Учебниците отговарят и на учебните програми, в които също има дидактически указания. Въпреки това разликите в дидактизирането в различните издания са значителни. С пример, който демонстрира тези разлики, се прави опит да се определи дали дидактическите разлики биха повлияли на цялостното възприемане на учебния материал от учениците, нужно ли е прецизиране на дидактическите стандарти. Нормативната база не би следвало да бъде цялостно променяна и анализът на три урока няма как да постановява нещо подобно. Целта е да бъде маркирана посока за последващи по-все-

*Светозар Петров – докторант ФНОИ на СУ „Св. Климент Охридски“; България; @svetozar88@abv.bg

¹ Повече за дискусията, която пораждаат новите учебници: вж. напр. в: [Видев, Д. Историци: Новите учебници по история за 10 клас...].

обхватни анализи, които да определят дали описаната в статията ситуация се наблюдава и в учебници за други класове.

Урочната единица, чието представяне се сравнява, се свързва със събитията в България в периода 1944–1947 г. и е за нови знания [Стойчева, В. 2007, с. 14]. Избрана е заради краткия период, който се разглежда и малкото включени акценти. Това дава възможност за подробен анализ на микрониво. Съпоставянето на една урочна единица за нови знания от трите учебника е ефективен подход. Всеки учебник има модел на този вид уроци, който следва. Това означава, че сравнението на три урочни единици на една тема може да се разглежда като сравняване на трите модела.

КРИТЕРИИ ЗА СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ

Три от тези изследвания се използват като базови при формулирането им. Първото е на Якунина – „Школьный учебник истории и государственная политика“, издадено през 2009 г. [Якунина, В. И. 2009]. В него се демонстрира количественият и качественият анализ на учебниците. Детайлно се разглеждат структурата, различни аспекти от съдържанието, споменаване на различни имена и събития и цялостният подход в излагането на историческите факти.

Второто е ръководството на UNESCO за анализ на учебници. Там се предлага обща рамка, в която трябва да влезе всеки анализ [Pingel, 2010, pp. 27–35]. Най-важното от тази рамка е препоръката преди всеки анализ на учебници да се премине през разглеждане на учебната програма за съответния предмет и клас. Част от критериите, разработени от Musteata [Musteata, 2011], едни от най-подробните въобще, също се използват.

Първият критерий е съдържанието на самия урок. Този елемент в учебниците е пространно обоснован в нормативните документи. Открояват се следните седем акцента в съдържанието:

1) Събитията на 9 септември 1944 г – значимост и характер на тази дата. Дискусиите, свързани с нея продължават и днес [Минчев, М. 1997, с. 111–127].

2) Характер на ОФ. Партии в тази коалиция.

3) Понятието „народна демокрация“. Популярна напоследък е тезата, че „народна демокрация“ е преходен период между монархия и последвалия режим [Знеполски, И. 2008, с. 133].

4) Понятието „народен съд“ – все още един от най-спорните въпроси, свързани с промените в България след 9 септември 1944 г. Важно е учениците да добият представа за характера на Народния съд, за мястото на българския Народен съд сред подобните процеси в други държави и за броя присъди. Към този акцент се добавя и терорът, прилаган от новите управляващи.

5) Взаимоотношенията между новите управляващи и опозицията в разглежданите три години.

6) Референдумът за премахване на монархията.

7) Характер на новата българска конституция, често наричана Димитровска (4 декември 1947 г.). Как започва да функционира държавата след приемането на този документ?

Използват се някои от трудовете на Искра Баева и Евгения Калинова [Баева, И., Калинова, Е. 2010, 2013], Ивайло Знеполски [Знеполски, И. 2008, 2009] и др. Тяхното използване е с консултативна цел, защото фокусът е към учебниците по история, а не към научните трудове. Разликите в трите урочни единици по този критерий не са много, тъй като авторовият текст е фокус в българските стандарти за учебници и ясно се постановява на какво трябва да се акцентира.

Вторият критерий се свързва с част от останалите дидактически елементи – писмени исторически извори, допълнителни авторови текстове и изображения [Табакова, К. 2015, с. 65]. Първичните исторически извори и изображенията доизясняват ключови моменти в уроците. Някои от тях имат сериозен емоционален заряд. Вторичните исторически извори включват както пояснения на основни въпроси и събития от урока, така и биографични справки за важни

личности. Анализът показва значителни различия в броя на посочените елементи, в подхода към тях и в акцентите, които поясняват. Ако са налични въпроси след тях, сложността им се преценява с помощта на картата за уменията „четивна грамотност“ [Сендова, М. 2015, с. 13]. Тя включва различни по сложност дейности, които помагат на учениците да усвоят съответното умение. Четивната грамотност се избира, тъй като е сред основните умения на XXI век и развиването ѝ е належащ проблем за българската образователна система².

Третият критерий се свързва с въпросите и задачите след уроците и дали отговарят на сложността на очакваните резултати в учебната програма. Там се наблюдават най-много разлики. Те са както във формулировката, така и в сложността на споменатите активности. За анализ на сложността се използва Таксономията на Андерсън и Кратуол. Тя представлява преосмислен и ревизиран вариант на таксономията на Блум [Anderson, L. 2001]. Фокусира се върху уменията, които учениците добиват по време на своето обучение. Съществителните имена, използвани от Блум за означаване на мисловни процеси, се заменят от глаголи [Moseley, D. 2004, pp 22–23]. При положение че образователните цели в учебните програми също се формулират с глаголи [вж. **Revised Bloom's Taxonomy**], прилагането на таксономията на Андерсън и Кратуол може да се случи по лесен и ефективен начин. Използването на таксономии в създаването на учебници и учебни цели е честа практика. Те са полезен инструмент за класифициране на цели и оценяване на учебно съдържание [Табакова, К. 2013, с. 48]. Чрез процеса на учене е необходимо да се постигнат образователните цели както по посока на усвояването на знания, така и по посока формирането на умения и тяхното приложение в нова ситуация и среда [Табакова, К. 2013, с. 48]. Таксономията на Андерсън и Кратуол отговаря на това разбиране, но се основава и на класически научни постановки.

Таксономията на Андерсън Кратуол включва две нива на класификация, наричани още измерения. Първото се свързва с видовете знание, а второто – с мисловните (когнитивни) процеси, които водят до усвояването му. Видовете знание са четири [вж. **Wilson. Anderson and Krathwohl Bloom's Taxonomy Revised**]:

1. Фактическо – включва базисни познания по предмета.
2. Концептуално – включва знания за концепции, идеи, класификации, принципи, генерализации, теории и модели, свързани с определен предмет.
3. Процедурно – знание за решаване на задачи и използване на умения, свързани с даден предмет.
4. Метакогнитивно – знание за мисленето, личните силни и слаби страни.

В нормативните документи [Наредба № 5, приложение 9], както и в учебните програми се залага изучаване на фактическо и на концептуално и процедурно знание. Процедурното знание включва широк спектър от умения – за учене, търсене на информация, извършване на аналитични процеси и др. Усвояването на такива умения води до по-ефективното учене на факти и концепции, свързани с историческата наука. Уменията са на фокус във второто измерение на таксономията на Андерсън и Кратуол.

Измерението включва шест мисловни процеса, оформени като глаголи, т.е. като точно указание какво трябва да може ученикът [Anderson, L. 2001, p. 27]:

Запомня – намира нужно знание от дългосрочната памет. Синонимни глаголи³ – разпознава, идентифицира, припомня, връща, възвръща.

Разбира – осъзнава смислово знания и инструкции. Синонимни глаголи – интерпретира, дава пример, класифицира, обобщава, прави заключение, сравнява, обобщава и др.

Прилага – процедира в определена ситуация. Синонимни глаголи – извършва, имплементира.

² Този проблем най-ясно личи от резултатите на българските ученици, участвали в международното изследване PISA [вж. **Резултати...**].

³ Предимство на разглежданата таксономия са многото синоними на главните глаголи, които описват когнитивните нива. По такъв начин всяка учебна цел може да бъде открита и дефинирана.

Анализира – търси връзки между части от цялото, обработва информация, представя я по различен начин. Синонимни глаголи – диференцира, организира, определя, деконструира.

Оценява – преценява на база критерии, критическо мислене. Синонимни глаголи – проверява, критикува.

Създава – комбинира различни елементи и създава готов продукт. Синонимен глагол – генерира.

Всеки следващ когнитивен процес е по-труден от предишния. Когато се разглежда една тема се започва от ниските когнитивни нива и се преминава към средните и високите.

С помощта на таксономията сложността на всяка активност, посочена в разглежданите уроци, може да бъде определена чрез двете измерения – търсено знание и когнитивен процес. Същото може да се направи и с очакваните резултати на ниво учебната програма и да се предложи сравнение.

АНАЛИЗ

Учебна програма. Преди да се премине към учебниците, се разглежда учебната програма за X клас по история и цивилизации. Целта на този преглед не е да покаже необходимост от промяна на учебната програма, а да даде база за анализ на урочните единици. С помощта на Таксономията на Андерсън и Кратуол се определят нивата на сложност на очакваните резултати (целите), свързани с разглежданата тема. Тя се формулира по следния начин: „България в съветската сфера на влияние и промените в политическата система 1944–1947 г.“. Нивата на сложност се представят в Таблица 1.

Таблица 1.

Нива на сложност на очакваните резултати, свързани с разглежданата тема в учебната програма
[Учебна програма за X клас]

Очаквани резултати	Вид знание	Когнитивно ниво
Проследява промените в политическото развитие на България след Втората световна война, включително прехода от „народна демокрация“ към съветизация	Фактическо	Разбира
Разбира ролята на СССР за налагане на комунистическия режим в България	Фактическо	Разбира
Обяснява характеристики на тоталитарната държава	Фактическо	Разбира
Сравнява конституциите на Народна република България от 1947 г. и 1971 г.	Концептуално	Разбира
Дава примери за политически терор, репресии и нарушаване на граждански, политически и човешки права и свободи	Фактическо	Разбира
Открива форми на политическа съпротива срещу комунистическия режим	Фактическо ⁴	Припомня
Дава примери за зависимостта на българската външна и вътрешна политика от СССР	Фактическо	Разбира

Преобладаващо когнитивно ниво на очакваните резултати е „разбира“, а видът знание, който се търси, е фактическо. Не се започва и завършва със запомняне, което често е упрек към изискванията по история и цивилизации. Умерената предизвикателност на очакваните резултати, от една страна, може да се разглежда като слабост, но от друга – като възможност за

⁴ Ако когнитивният процес е по-сложен – разбира, анализира и др. – знанието може да е и концептуално.

надграждане. За да се стигне до ниво „разбира“, трябва да се усвоят фактите по темата, а за да е сигурно, че учениците покриват ниво „разбира“, те трябва да получават задачи и да отговарят на въпроси от следващите нива, както е препоръката на авторите на таксономията.

Учебници. За анализ се избират урочни единици в три от предпочитаните учебници по история за X клас:

Павлов, П. и колектив – История и цивилизации за X клас, Просвета, София, 2018, с. 231–234.

Баева, И. и колектив – История и цивилизации за X клас, Klett/Klett/Булвест 2000, София, 2018, с. 304–308.

Матанов, Х. и колектив – История и цивилизации за X клас, Klett/Klett/Анубис, София, 2019, с. 208–211.

Авторов текст на учебниците. Шест от посочените в началото седем акцента се засягат и в трите разглеждани учебника. Датата 9 септември се представя неутрално. Преврат (изд. „Klett/Булвест 2000“), нов военен преврат (изд. „Klett/Анубис“) или държавен преврат (изд. „Просвета“) са характеристиките ѝ. Разлики в представянето на ОФ в авторския текст почти няма. И в трите учебника се обяснява каква е тази коалиция и как се променя нейният състав. По отношение представяне понятието „народна демокрация“ се наблюдават разлики в трите учебника. В изданието на „Klett/Булвест 2000“ то най-добре е пояснено, в изданието на „Klett/Анубис“ – липсва, а в изданието на „Просвета“ се загатва в началото на урока, когато се говори за „налагане“ на управляващите да запазят многопартийната система. Може би най-централен акцент, общ за трите учебника, е Народният съд. Обяснява се пространно, отделя му се подобаващо място, поместват се изображения, статистически данни и документи, свързани с него. Взаимоотношенията между управляващи и опозиция се обясняват най-подробно в учебника на издателство „Просвета“, а най-кратко в този на „Klett/Анубис“. Референдумът за обявяване на Република се обяснява с повече подробности в изданията на „Klett/Булвест 2000“ и „Просвета“, отколкото в изданието на „Klett/Анубис“. В последното на въпроса са отделени няколко изречения. Значителна разлика има по отношение обяснението на характера и значението на конституцията от 4 декември 1947 г. В учебника на „Klett/Булвест 2000“ тя се представя в следващ урок, а не в урока за политическите промени (1944–1947 г.). Това е авторско решение, което има своето обяснение. Конституцията се представя и в урок-упражнение, чиято цел е да се сравнят всички български конституции. В учебника на „Klett/Анубис“ конституцията се представя с акцент върху новия начин, по който ще функционира държавата. В учебника на „Просвета“ се прави опит за балансирано и безпристрастно представяне.

Направеният преглед показва, че има разлики в трите учебника. Те не предполагат изкривяване на представата на учениците за разглежданата тема. Оценка и акцентирането са сходни. Това е позитив и показва, че формулираните стандарти за съдържание на учебниците по история са качествени и дават възможност както авторите да проявят творчество, така и това творчество да не се отрази върху цялостната представа за учебния материал, която се изгражда у учениците.

Дидактическо оформление. Количествен анализ. Обемът на текстовете има своето важно значение. Страницата в повече в изданието на „Klett/Булвест 2000“ е една от причините за количествената разлика в дидактическото оформяне на урочните единици.

То се представя в таблица 2.

Таблица 2.
Дидактическо оформяне на уроците. Количествено сравнение.

Учебник на издателство	Брой страници	Брой писмени исторически извори	Брой допълнителни авторови текстове	Брой изображения	Брой въпроси след урока
Просвета	3	2	3	4	4
Klett/Анубис	3	2	0	4	6
Klett/Булвест 2000	4	3	5	9	6

Учебникът на „Klett/Булвест 2000“ превъзхожда другите две издания по всички показатели. Двойно по-големият брой изображения, повечето допълнителни текстове и историческият извор в повече показват вниманието, което се отделя на тези елементи. Съпоставката на изданията на „Просвета“ и „Klett/Анубис“ показва предимство на първото при допълнителните авторови текстове и предимство на второто при въпросите след урока. Това не прави учебниците балансирани, тъй като липсата на допълнителни текстове не би могла да се компенсира от повече въпроси. Те предполагат търсене на детайли, но не дават възможност за поясняване и разширяване на ученическите представи за някои от акцентите в темата.

Писмени исторически извори

Таблица 3.
Писмени исторически извори в трите урока и кои акценти поясняват

Издателство	Наименование на извора	Кои акценти пояснява изворът?
Klett/Булвест 2000	1. Заключително слово на Трайчо Костов на VIII пленум на ЦК на БРП (к) (27, 28 февруари, 1 март).	Датата 9 септември; понятието „народна демокрация“
Klett/Булвест 2000	2. Писмо до министър-председателя К. Георгиев до Никола Петков и Коста Лулчев за провеждането на изборите за Велико Народно събрание на 24 октомври 1946 г.	Взаимоотношения между управляващи и опозиция, референдум за обявяване на република; цялостна информация за периода
Klett/Анубис	1. Из „Наредба-закон за Народния съд, 30 септември 1944 г.“	Народният съд
Klett/Анубис	2. Из „Конституция на Народна република България, приета на 4 декември 1947 г.“	Димитровската конституция
Просвета	1. Наредба-закон за трудововъзпитателните общежития за политически опасните лица, 20 декември 1944 г.“	Народният съд
Просвета	2. Из „Телеграма на Георги Димитров до ЦК на БРП (к), Москва, 13 декември 1944 г.“	Взаимоотношения между управляващи и опозиция
Просвета	3. Из „Наредба-закон за защита на народната власт, март 1945 г.“	Народният съд

Поместените извори във всеки от трите разглеждани урока изцяло се различават. От акцентите най-застъпени са взаимоотношенията между управляващи и опозиция и Народния съд. В изданието на „Klett/Булвест 2000“ са подбрани извори, които поясняват повече от един акцент. Този подход не се наблюдава в другите два учебника. Въпросите към изворите са общо четири и включват:

– търсене на информация директно в текста – например „Какви пътища към социализма са представени в документа?“, за извор 1 в изданието;

– разбиране на текста – например „Каква е оценката на Трайчо Костов за властта, установена на 9 септември?“, за извор 1 в изданието;

В учебника на „Klett/Анубис“ има по четири въпроса към всеки от изворите, тоест общо осем. От тях един е с висока сложност – анализ, а друг включва търсене на информация и след това анализ. Всички останали се свързват с директно търсене на информация в текстовете. Пример за въпрос, свързан с търсене на информация, е: „С каква цел се учредява Народният съд?“. Пример за по-сложен въпрос е: „Анализирайте различните групи обвинения според закона“. Такъв вид въпрос предполага учениците да знаят предварително как се анализира. Двата посочени примера са за извор 1 в изданието.

Въпросите към изворите в учебника на „Просвета“ са седем на брой, разнообразни са по сложност и включват:

– търсене на информация директно в текста – например „Кой и как определя кое лице е „политически опасно“? – въпросът е към извор 1 в изданието;

– правене на извод на база прочетената информация – например „Коментирайте строгостта на наказанията“ – въпросът е към извор 3 в изданието;

– анализ – например „Защо специално са споменати „звенарите“? – въпрос към извор 3 в изданието.

Примерите показват, че най-разнообразни и сложни въпроси към изворите за разглежданата тема има в учебника на издателство „Просвета“. В трите разглеждани издания се виждат различни подходи в подбора на изворите и формулирането на въпроси към тях. Макар графичното оформление да не е тема на настоящата статия, трябва да се отбележи, че в изданието на „Klett/Анубис“ изворите са в края на урока, а в другите две се разполагат около авторския текст. Това прави изложението по-разчупено и улеснява учениците – веднага след прочитането на авторския текст, те имат възможност само да отклонят поглед и да се запознаят с предложените свидетелства на епохата.

Допълнителни авторски текстове. Различията продължават и в допълнителните авторски текстове, представят се в таблица 4.

Таблица 4.

Допълнителни авторски текстове с темата и видът им и акцента, който пояснява всеки от тях

Издателство	Тема	Вид	Кой акцент пояснява?	Въпроси след текста
Булвест 2000	„Народната демокрация“	Пояснителен	Понятието „народна демокрация“	Да
Булвест 2000	Народния съд	Пояснителен	Народният съд	Да
Булвест 2000	Лагерите	Пояснителен	Народният съд	Да
Булвест 2000	Биография на Георги Димитров	Биографичен	ОФ, взаимоотношения между управляващи и опозиция	Да

Булвест 2000	Биография на Никола Петков	Биографичен	ОФ, взаимоотношения между управляващи и опозиция	Да
Просвета	Таблица със състава на отечественофронтовските правителства до края на 1947 г.	Статистически	ОФ, взаимоотношения между управляващи и коалиция	Да
Просвета	Биография на Никола Петков	Биографичен	ОФ, взаимоотношения между управляващи и опозиция	Не
Просвета	Народен съд	Пояснителен	Народен съд	Не

В изданието на „Klett/Анубис“ допълнителни текстове липсват. Те липсват в уроците за нови знания в целия учебник. Липсата им прави изложението по-изчистено и „по-лесно“ за възприемане от учениците, което е плюс. Но също така тази липса е и слабост. Чрез допълнителни авторски текстове може да се правят акценти, да се залагат дискусии и др. В другите два учебника акцентите, върху които наблягат допълнителните текстове, са сходни – Народният съд, ОФ, и взаимоотношенията между управляващи и опозиция. Това се обяснява с факта, че Народният съд е един от най-емоционално заредените акценти, а взаимоотношенията между управляващи и опозиция маркират цялостния преход към тоталитарна диктатура в България, знанието за който е основополагащо. Предимство на учебника на „Klett/Булвест 2000“ са въпросите след допълнителните текстове, разнообразни по сложност. В изданието на „Просвета“ има въпроси само след единия от тях – представляващ таблица (прекъснат текст) с промените в правителствата на ОФ. Работата с прекъснат текст е важна част от уменията за четивна грамотност [Сендова, М. 2015].

Изображения. В таблица 5. са представени с темата/заглавието си и се посочва има ли въпроси след тях. В това отношение трите разглеждани урока се различават съществено.

Таблица 5.
Изображения в трите урока

Издателство	Тема на изображението	Въпроси и задачи към изображението
Булвест 2000	1. Сталин и Чърчил в Москва	Не
Булвест 2000	2. Министър-председателят Богдан Филев пред Народния съд	Да
Булвест 2000	3. Заседание на Народния съд, 1945 г	Да
Булвест 2000	4. Митинг пред Парламента за обявяване на България за република	Не
Булвест 2000	5. Заседание на VI Велико народно събрание	Да
Булвест 2000	6. Снимка на Георги Димитров	Да
Булвест 2000	7. Снимка на Никола Петков	Да
Булвест 2000	8. Два паметника, свързани с Народния съд	Да
Анубис	1. Софийци посрещат съветската армия	Не
Анубис	2. Министър-председателят Кимон Георгиев чете декларация на отечественофронтовското правителство в Народното събрание	Не

Анубис	3. Митинг в подкрепа на т.нар. „Народен съд	Не
Анубис	4. Никола Петков (1893–1947) на подсъдимата скамейка	Не
Просвета	1. Подсъдимите регенти пред Народния съд	Не
Просвета	2. Министър-председателят Кимон Георгиев, приветстван...	Не
Просвета	3. Снимка на Никола Петков	Не
Просвета	4. Отделение на Народната милиция	Не

Снимката на Никола Петков е единственото изображение, което се повтаря в трите урока. Всички останали визуализации се различават и правят уроците значително отличаващи се един от друг. Това личи и от начина, по който дидактически се използват изображенията. В изданията на „Klett/Анубис“ и „Просвета“ липсват въпроси към тях. Един от очакваните резултати на ниво учебна програма за X клас гласи: „Извлича и интерпретира информация от писмени документи, карти, изображения, схеми, диаграми“ [Учебна програма за X клас]. Изискването за резултатите от обучението по история и цивилизации е учениците да развият умения и да формират компетентности за анализ и критично отношение към разнообразни исторически източници [Наредба № 5 от 30 ноември 2015 г.]. Без активности към визуализациите в учебниците тези резултати по-трудно ще бъдат постигнати. Изображението не е просто илюстрация, която съпътства вербалната историческа информация, а е изцяло исторически документ. Подходите към анализа му могат да са в две посоки – чрез дадени в готов вид правила или чрез самостоятелно извеждане на тези правила [Кушева, Р. 2007, с. 186 и сл.]. Липсата на въпроси за анализ към изображенията в двете издания дава основание да се предположи, че се използва първият подход.

В изданието на „Klett/Анубис“ има уроци-упражнения, свързани с анализ на изображения. Предложени са правила, които учениците да прилагат и в уроци за нови знания. При добро усвояване на тези правила може да се премине и към втория подход – инструментариум за анализ да се доразвива на база опит.

В края на учебника на издателство „Просвета“ се помества алгоритъм за работа с изображения и се очаква учениците да го прилагат, а впоследствие да разширят своя инструментариум за работа.

В изданието на „Klett/Булвест 2000“ към изображенията има въпроси и задачи, осигуряващи възможност за развиване на умения, усвояване на материала, както и за неговото осмисляне. Тези активности са сред най-големите плюсове на учебника. Примери за такива в урока са:

– „Потърсете в интернет кои от присъдите на Народния съд са отменени след 1989 г. и обяснете защо“ – към изображение 3 в изданието. Това е комплексна задача, съчетаваща уменията да се търси информация с процеса на нейното разбиране.

– „Изгответе презентация, отразяваща политическата дейност на двамата опозиционни лидери (Никола Петков и Коста Лулчев), и я представете в клас“ – към изображение 5 в изданието. Това е задача за създаване на готов продукт, съчетаваща в себе си различни процедури и няколко когнитивни процеса – запомняне, разбиране, анализ.

Сравняването на подходите към изображенията в трите издания показва, че при „Klett/Булвест 2000“ те се използват цялостно и ефективно. В другите два учебника тези материали са с илюстративна функция. Липсата на въпроси към тях означава, че учениците биха ги подминали в своята подготовка по темата. Това е възможно да се случи дори ако са наясно с алгоритъма за работа с тези дидактически средства.

Най-голям контраст между трите урока се наблюдава във въпросите и задачите след всеки от тях.

Въпроси и задачи след уроците. Представят се чрез сравнителна таблица, в която се включват вида знание и когнитивното им ниво по таксономията на Андерсън и Кратуол.

Таблица 6.
Въпроси и задачи след трите урока

Издателство	Въпрос	Вид знание	Когнитивно ниво
Klett/Булвест 2000	Опишете периода на народната демокрация в България по следните показатели: състав на ОФ, отношения между коалиционните партньори, роля на комунистическата партия, спазване на Търновската конституция	Фактическо	Разбира
Klett/Булвест 2000	Избройте мерките на ОФ и обяснете как укрепва властта си чрез тях	Фактическо	Запомня и Разбира
Klett/Булвест 2000	Проследете промените в политическия състав на първите три правителства на ОФ. Какви изводи можете да направите?	Фактическо	Разбира
Klett/Булвест 2000	Напишете съобщение, в което да представите етапите на отстраняване на опозицията в България	Фактическо	Създава
Klett/Булвест 2000	Коментирайте последиците от налагането на „народната демокрация“	Концептуално	Анализира
Klett/Булвест 2000	Формулирайте причините за бързото налагане на комунистическата партия в управлението на страната	Фактическо	Анализира
Klett/Анубис	Коя конституция действа в периода 1944–1946 г.?	Фактическо	Запомня
Klett/Анубис	Посочете партиите, които влизат в ОФ и онези в опозиция	Фактическо	Запомня
Klett/Анубис	Кой е основният фактор, който принуждава новата власт да провежда демократични промени?	Фактическо	Разбира
Klett/Анубис	Как БРП (к) се справя със своите политически противници?	Фактическо	Запомня
Klett/Анубис	Срещу кого са насочени действията на Народния съд?	Фактическо	Запомня
Klett/Анубис	Как се осъществява промяната във формата на управление?	Фактическо	Разбира
Просвета	Кои са опорите на новата политическа система?	Концептуално	Разбира
Просвета	Какви средства използват БРП (к) и доминираните от нея организации за разправа с политическите противници?	Фактическо	Запомня

Просвета	Характеризирайте политическата система, установена в страната през 1944–1947 г.	Концептуално	Разбира
Просвета	Припомнете си и сравнете броя на осъдените нацистки военнопръстъпници на Нюрнбергските процеси и Народния съд. Направете заключения	Фактическо	Разбира

Всички въпроси се свързват с търсене на фактическо знание и това е единствената прилика между тях. Някои от тях могат да се използват от учителя като основа за търсене на концептуално знание, но ако ученикът се подготвя самостоятелно върху урока, това трудно би се случило. Приоритетни когнитивни нива са „запомня“ и „разбира“. Единствено учебникът на изд. „Klett/Булвест 2000“ включва въпроси на по-високи нива. Авторите там предлагат задачи за изпълнение, формулирани чрез глагол и търсено знание. Такива формулировки са по-ясни за учениците, защото им се казва директно какво да направят. Учителите също спечелват от тези формулировки, защото лесно могат да ги променят и усложняват. Ако се анализират въпросите и задачите, то и трите учебника покриват учебната програма.

За изданието на „Klett/Анубис“ е под въпрос дали учениците биха разбрали учебния материал, след като го запомнят. Урочната единица там е най-кратка, четири въпроса са на ниво „запомня“ и два на ниво „разбира“.

Изданието на „Просвета“ е най-балансирано като сложност на въпросите и целесъобразност на другите дидактически елементи. Има допълнителни текстове, разнообразни въпроси към изворите. Липсват въпроси и задачи към изображенията. Във въпросите след урока се наляга на ниво „разбира“, така както е в очакваните резултати на ниво учебна програма.

Изданието на „Klett/Булвест 2000“ надвишава учебната програма. Това се вижда както в обема на урочната единица, така и в дидактическите елементи и въпросите накрая. Различните сложности на активностите в и след урока в този учебник са подходящи за диференцирано преподаване. Учебната програма се усвоява от всички ученици, а за по-напредналите се включват по-предизвикателни активности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Сравнителният анализ на трите урока показва нуждата от по-ясен стандарт за дидактическо оформяне на учебниците по история и цивилизации за X клас. Подходите на трите авторски колектива в представянето на темата се различават съществено, въпреки че се спазват всички нормативни указания. Тези разлики влияят върху възприемането на учебния материал от учениците. Писмените исторически извори, изображенията и допълнителните текстове в трите урока са различни и дават различно „преживяване“ на историческите събития.

В учебника на „Klett/Булвест 2000“ изложението е подробно и с много допълнителни дидактически материали.

В учебника на „Klett/Анубис“ информацията се представя опростено, дидактическите материали са малко и липсват някои елементи. В него всички въпроси след разглеждане урок са с ниска сложност.

Изданието на „Просвета“ представлява „средата“ – налични са нужните дидактически елементи, включват се въпроси и задачи, съизмерими по сложност с учебната програма.

Информацията, включвана при изготвянето на учебници, трябва да е съобразена с по-ясно формулиран дидактически стандарт. Необходимо е да се прилага по-задълбочено обмисляне и тълкуване и подлагане на предварително обсъждане, да се обърне внимание на писмените исторически извори, различните допълнителни текстове и изображенията. Да се прецизират въпросите и задачите след допълнителните елементи на уроците и тяхната сложност.

Критериите в различните таксономии – на Блум, на Андерсън и Кратуол и др. – трябва да бъдат сравнени с настоящите нормативни стандарти и да се прецени дали им съответстват.

Посока за развитието на учебниците е те да стават още по-„диалогични“ и да предлагат разнообразни активности, които да помагат на учениците в развиването на умения за самостоятелно учене и самостоятелна работа. Такъв тип активности могат да бъдат добавени както след уроците, така и към изображенията и допълнителните текстове. Осъвременяването на учебните програми по история и цивилизации е фактор, който способства за създаването на посочените по-горе дидактически правила. По-сериозният акцент върху уменията, а не върху обема знания, ще доведе до естествена еволюция в учебниците. Наблюдават се промени в тази насока, но показаните значителни различия в три урока на една и съща тема, не потвърждават достигане на необходимото ниво. Посоченият пример маркира ситуация, чийто проблемен характер, е налице. Нужни са още проучвания.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Учебници / Textbooks:

Баева, И. и кол., 2018 – Искра Баева и колектив. История и цивилизации за X клас. Klett/Булвест 2000, 2018. [Baeva, Is. i kol. Istoria i tsivilizatsii za X klas, Klett/Bulvest 2000, 2018.]

Матанов, Х. и кол., 2019 – Христо Матанов и колектив. История и цивилизации за X клас. Klett/Анубис, 2019. [Matanov, H. i kol. Istoria i tsivilizatsii za X klas, Klett/Anubis, 2019.]

Павлов, П. и кол., 2018 – Пламен Павлов и колектив. История и цивилизации за X клас. София: Просвета, 2018. [Pavlov, P. i kol. Istoria i tsivilizatsii za X klas. Sofia: Prosveta, 2018.]

Публикации / Publications

Баева, И., Калинова, Е. 2013 – Искра Баева и Евгения Калинова. Следвоенното десетилетие на българската външна политика. Лекционен курс. София: Полис, 2013. [Baeva, Is. Kalinova, Ev. Sledvoennoto desetiletie na bylgarskata vdnshna politika. Lektsionen kurs. Sofia: Polis, 2013.]

Баева, И., Калинова, Е. 2010 – Искра Баева и Евгения Калинова. Българските преходи – 1939–2010, София: Парадигма, 2010. [Baeva, Is. Kalainova, Ev. Balgarskite prehodi – 1939–2010, Sofia: Paragidma, 2010.]

Знеполски, И. 2008 – Ивайло Знеполски. Българският комунизъм. Социокултурни черти, София, Ciela, 2008. [Iv. Znepolski. Bylgarskiyat komunizam. Sotsiokulturni cherti. Sofia: Ciela, 2008.]

Знеполски, И. (ред.) 2009 – Под редакцията на Ивайло Знеполски. История на Народна република България, София, Ciela, 2009. [Pod red. Znepolski, Iv. Istoriya na Narodna republika Bylgaria, Sofia, Ciela, 2009.]

Кушева, Р. 2006 – Румяна Кушева. Методика на обучението по история. София: Парадигма, 2006. [Kusheva, R. Metodika na obuchenieto po istoriya, Sofia: Paradigma, 2006.]

Минчев, М. 1997 – Минчо Минчев. Военен преврат ли е 9 септември 1944 г. – Епохи, 1997, № 5, 111–127. [Minchev, M. Voenen prevrat li e 9 septemvri 1944 g. – Epochi 1997, № 5, 111–127.]

Наредба № 10 – Наредба № 10 от 19 декември 2017 г. за познавателните книжки, учебниците и учебните помагала, обн. ДВ бр.102 от 22 декември 2017 г., посл. изм. 28.04.2020 г. [Naredba № 10 ot 19 dekemvri 2017 g. za poznavatelните knizhki, uchebnicite i uchebnite pomagala, obn. DV. Br. 102 ot 22 dekemvri 2017, posl. izm. 28.04.2020 g.]

Наредба № 5 – Наредба № 5 от 30 ноември 2015 г. за общообразователната подготовка, обн. ДВ. бр. 95 от 8 декември 2015 г., посл. изм. ДВ бр.79 от 8 септември 2020 г. [Naredba № 5 za obshtoobrazovatelната podgotovka, obn DV, br. 95 ot 8 dekemvri 2015 g., posl izm. DV br. 79 ot 8 septemvri 2020 g.]

Сендова, М. (ред.) 2016 – Под редакцията на Мария Сендова. Как да развиваме умения на 21-ви век в час? От учители за учители, Фондация „Заедно в час“, София, 2016. [Pod red. Sendova, M. – Kak da razvivame umeniya na 21-vi verk v chas? Ot uchiteli za uchiteli, Fondaciya “Zaedno v chas”, Sofia, 2016.]

Стойчева, В. 2007 – Виолета Стойчева. Урокът по история. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2007. [Violeta Stoycheva. Urokat po istoriya. Veliko Tarnovo: UI “Sv. Sv. Kiril i Metodiy”, Veliko Tarnovo: UI “Sv. Sv. Kiril i Metodii”, 2007.]

Табакова, К. 2013 – Красимира Табакова. Учебникът по история. Дидактически аспекти. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2013. [Krasimira Tabakova. Uchebnikat po istoriya. Didakticheski aspekti. Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski”, 2013.]

Якунина, В. И. (ред.) 2009 – Под ред. В. И. Якунина. Школьный учебник истории и государственная политика. Москва: Научный эксперт, 2009. [Pod red. V. I. Iakunina, Shkolniy uchebnik istorii i gosudarstvenaya politika, Moskva, Nauchnii ekspert, 2009.]

Anderson, L., et al. 2001 – Lorin Anderson et. al. A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing. USA: Longman, 2001.

Mustata, S. 2011 – Sergiu Musteata. How to Analyze Textbooks. An Essay on Research approaches and Possible Consequences of Research, Analele Universității de Vest din Timișoara. Seria Științe Filologice, XLIX, p. 41, Timisoara: Editura Universității de Vest, 2011.

Moseley, D. et al. 2004 – David Moseley et al. Thinking skill frameworks for post-16 learners: an evaluation. Great Britain: LSRC, 2004.

Pingel, F. 2010 – Frank Pingel. UNESCO Guidebook on Textbook Research and Textbook Revision 2nd revised and updated edition, UNESCO, Paris/Braunschweig, 2010.

Интернет базирани източници / Internet based resources

Видев, Д. 2019 – Добромир Видев. Историци: Новите учебници по история за X клас имат нужда от пълна преработка – < <https://bnr.bg/post/101141800/istorici-novite-uchebnici-po-istoria-za-10-klas-imat-nuzhda-ot-palna-prerabotka> > (достъпен април 2021). [Videv, D. Istorici: Novite uchebnici po istoriya za X klas imat nuzhda ot palna prerabotka < <https://bnr.bg/post/101141800/istorici-novite-uchebnici-po-istoria-za-10-klas-imat-nuzhda-ot-palna-prerabotka> > (dostypen april 2021.)]

Резултати..., – Резултати на български ученици от международно изследване PISA, 2018 г. – < http://copuo.bg/upload/docs/2020-07/Pisa_2018_full.pdf > (достъпен април 2021). [Results of Bulgarian students from the international study PISA <http://copuo.bg/upload/docs/2020-07/Pisa_2018_full.pdf> (retrieved April 2021).]

Учебна програма за X клас – Министерство на образованието и науката – Учебна програма по история и цивилизации за X клас < <https://www.mon.bg/bg/2238> > (достъпен 06.04. 2021). [Ministerstvo na obrazovaniето i naukata – Uchebna programa po istoriya i tsivilizatsii za X klas < <https://www.mon.bg/bg/2238> > (dostapen 06.04.2021).]

Revised Bloom’s Taxonomy – <<https://www.celt.iastate.edu/teaching/effective-teaching-practices/revised-blooms-taxonomy/>> (достъпен април 2021)

Wilson, L. Anderson and Krathwohl Bloom’s Taxonomy Revised. Understanding the New Version of Bloom’s Taxonomy. – < https://quincycollege.edu/wp-content/uploads/Anderson-and-Krathwohl_Revised-Blooms-Taxonomy.pdf > (достъпен април 2021).